

*В.Я.Жалай, к.ф.н., доц., Н.М.Биховець, к.ф.н., с.н.с.,
Т. Г. Линник, к.ф.н., с.н.с., А.Ф.Пархоменко, к.ф.н., доц.,
І.І.Рахманова, Л.М.Рубашова, к.ф.н., доц.*

ДВОМОВНІ КОНТРАСТИВНІ СЛОВНИКИ ПЕРЕКЛАДАЧА: ПЕРШИЙ ДОСВІД УКЛАДАННЯ

Залежно від методів, критеріїв та принципів представлення лексичних одиниць чи окремих їх елементів, що використовуються при укладанні тих чи інших словників, сучасна лексикографія характеризується величезним розмаїттям форм, видів і типів словників. За добором слів і характером їх пояснення вони поділяються на лінгвістичні та енциклопедичні. За кількістю використаних мов перекладні словники можуть бути одномовними, двомовними чи багатомовними. Перекладні словники поділяються на пасивні (рідна мова в правій частині словника) та активні (рідна мова в лівій частині словника). За характером аналізованого мовного матеріалу словники поділяються на лексичні, морфемні, словотвірні, акцентологічні, фразеологічні, паремійні тощо. За ступенем охоплення лексичного складу мови словники бувають такими, що максимально повно представляють лексику всіх сфер мовного спілкування (тезауруси), та такими, що відображають певні, обмежені у своєму функціонуванні різновиди лексичних одиниць (словники термінів, діалектизмів, жаргонної лексики, арго, дитячої лексики, мови письменників, власних назв, іншомовних слів тощо). За конкретними аспектами опису слова словники поділяються на тлумачні, словники синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, а також на частотні, етимологічні, інверсійні, орфографічні, орфоепічні тощо. З погляду історичної перспективи та динаміки розвитку мови лексикографічні праці традиційно представлені етимологічними, історичними словниками, а також словниками архаїзмів та неологізмів. За призначенням і колом користувачів розрізняють загальні та спеціальні словники. За обсягом реєстру лексикографічні джерела поділяються на короткі (до 30 000 слів), середні (70 000 – 80000) та повні. Залежно від способу подачі лексем (з початку чи кінця) словники поділяються на алфавітні (прямі) та зворотні.

Усе більшого поширення в мовах світу набуває сьогодні практика укладання одномовних словників з окремих наукових і технічних дисциплін, які поєднують у собі елементи тлумачних та енциклопедичних. Такі словники можна віднести до спеціальних

лінгвокогнітивних словників, оскільки реєстри кожного з них представлені концептами конкретної галузі знань, які фіксують різноманітними мовними засобами сучасний стан наукового пізнання того чи іншого предмета або явища та їх зв'язок з іншими елементами даної системи, а також з елементами інших систем і допомагають усім зацікавленим користувачам, особливо перекладачам, опанувати певні знання даної галузі.

Процеси глобалізації ставлять нації перед серйозним викликом – зрозуміти інших людей і дати можливість іншим зрозуміти себе. Спілкування людей, які мають різне бачення світу, є надзвичайно складним та суперечливим. Ось чому країнознавча інформація набирає неабиякої ваги в міжкультурному спілкуванні та при перекладі, а усвідомлення взаємозв'язку між мовою, культурою країни та мотивацією при вивченні мови чи перекладі сприятиме досягненню культурологічної компетенції. У цьому зв'язку важливими є лінгвокраїнознавчі словники, які є особливим симбіозом одномовних [29] чи двомовних [6] словників та енциклопедичних довідників. Лінгвокраїнознавчі словники роз'яснюють особливості вживання, додаткове смислове навантаження, політичні чи інші конотації слів, словосполучень або назв, а також надають важливу фонову культурну інформацію.

Детальну класифікацію словників за різними принципами та ознаками подано в «Лингвистическом энциклопедическом словаре» [16]. У словнику описано різні типи словників; дано визначення метамови; з'ясовано питання обсягу та відбору (номенклатури) одиниць; визначено зміст та структуру словникової статті; описано різні порядки розташування слів; уточнено позначки; проаналізовано функції мовних прикладів та різних видів інформації; досліджено значення графічних ілюстрацій.

У сучасних умовах глобалізації ми все частіше вдаємося – унаслідок розширення й інтенсифікації міжмовних контактів – до порівняння та вивчення наукових, культурних, етнічних, загальнолюдських і специфічних концептів, що змальовують відповідними мовними засобами окремі фрагменти загальної, специфічної чи індивідуальної картини світу в різних мовах. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в укладанні контрастивних двомовних і багатомовних словників, які слугуватимуть перш за все важливим знаряддям перекладачам і допомагатимуть їм уникнути цілої низки пасток, які можуть призводити не тільки до прикрих мовних помилок та ляпсусів, але й до серйозніших наслідків, що можуть безпосередньо становити певну загрозу для окремої людини, певної соціальної групи чи суспільства в цілому.

Перша проблема, яку мають вирішити при укладанні таких словників, стосується так званих «псевдодрузів перекладача». У різний час у різних країнах видавалися словники та проводилися дослідження, присвячені цій проблемі та дотичним до неї питанням.

Наприкінці шістдесятих років минулого століття, наприклад, був виданий англо-російський та російсько-англійський словник псевдодрузів перекладача за редакцією В.В. Акуленка. До цієї серйозної академічної праці й сьогодні звертаються перекладачі та лінгвісти. В.В. Акуленко підходить до питання про псевдодрузів перекладача з позицій синхронно-зіставного методу сучасних лінгвістичних досліджень [1], спрямованого на встановлення подібностей та розбіжностей у мовних структурах не з огляду на історичний розвиток, а з точки зору функціонування, тобто в плані синхронії. Зокрема, слова кількох синхронно порівнюваних мов у контексті їх предметно-логічної належності можуть перебувати у відношеннях еквівалентності (відносної чи абсолютної) або безеквівалентності. Крім того, беручи до уваги співвідношення звукової і графічної сторони еквівалентних слів, а також їх синтагматичних, мовленнєвих характеристик, В.В. Акуленко приділяє увагу синхронічним міжмовним категоріям абсолютної та відносної синонімії, омонімії та паронімії. На його думку, роль міжмовних синонімів відіграють слова, які повністю або ж частково збігаються за значенням і вживанням та, відповідно, є еквівалентами при перекладі. Міжмовними омонімами В.В. Акуленко називає слова обох мов, які є подібними за звуковою та/чи графічною формою до рівня ототожнення, проте мають різні значення. І, нарешті, до міжмовних паронімів автор відносить слова порівнюваних мов, які, не маючи повного збігу у формі, можуть викликати хибні асоціації та ототожнюватися одне з одним, незважаючи на фактичну розбіжність їхніх значень. У свою чергу міжмовні синоніми поділяються на такі, які є подібними за звучанням чи написанням аж до рівня ототожнення їх у процесі контактування мов та їх зіставлення, та такі, які мають відмінності в графіці чи звучанні. Безеквівалентна лексика, як правило, має специфічну зовнішню форму, проте і тут можливі випадки міжмовної омонімії та паронімії. Словник за редакцією В.В. Акуленка підтвердив свою корисність не для одного покоління перекладачів і спонукав до створення подібного словника в галузі контрастивної лексикографії.

Контрастивна (синхронно-зіставна) лінгвістика має низку напрямів, які або окремо, самі по собі, або ж поєднуючись та переплітаючись один з одним, дають можливість з'ясувати, якого роду матеріал має стати об'єктом лексикографічного дослідження.

Характерологічний напрям був започаткований ще в працях І.О. Бодуена де Куртене та лінгвістів Празької школи («аналітичне порівняння мов») [2-4]. Метою таких досліджень є виявлення шляхом зіставлення кількох синхронних мовних систем специфічних системних характеристик однієї з них. Типологічний напрям прагне виявити в зіставляваних мовах спільні риси, які є істотними для визначення мовного типу та властивих їм лінгвістичних універсалій; такі дослідження генерують значний емпіричний матеріал. Перекладознавчий напрям має насамперед визначити функціонально-семантичну відповідність та ступінь еквівалентності засобів двох зіставляваних мов. Дидактичний напрям контрастивних досліджень спрямований на уникнення помилок у вживанні іноземної мови під впливом рідної. Білінгвістичний напрям контрастивної лінгвістики досліджує взаємовідносини мов у ситуаціях мовного контакту та двомовності. «Відомо, що в комунікативній системі двомовного індивіда звичайно виникає досить міцна тенденція до «міжмовних ідентифікацій», тобто повного або часткового ототожнення одиниць, які належать до різних мовних систем. Постійні взаємозв'язки між такими одиницями зумовлюють їх взаємну підміну в мовленні різними мовами. Узагалі у свідомості білінгвів діє тенденція до взаємної симетрії обох мовних систем. Тому будь-яке вивчення реального мовного контакту потребує попереднього контрастивного аналізу відповідних мов на всіх рівнях»[7, 3]. Кожен із зазначених вище аспектів є дотичним до процесу створення контрастивного словника псевдодрузів перекладача.

Велику увагу контрастивним дослідженням та контрастивній лексикографії приділяв професор Ю.О. Жлуктенко [7-10]. Зокрема він зосереджувався на ономаціологічному аспекті лексичного зіставлення, який ґрунтується на спільності або тотожності денотата. Головною проблемою за такого підходу є довести, що денотати зіставляваних слів є справді тотожними. Такий стан повної еквівалентності передбачає повну симетрію обох мовних систем або ж їх окремих мікросистем, однакове членування мовними засобами семантичного простору. Така ситуація є характерною для деяких термінологій різних мов. В їх основі лежить та сама система понять певної науки, технічної галузі або виробництва, яка в ідеалі повинна передаватися дискретними мовними одиницями однаково. Термін, який позначає якесь наукове або технічне поняття, і в тій, і в іншій мові має той самий зміст, і це дає змогу дослідникові або лексикографові порівняно легко знаходити для нього іншомовний відповідник. Полісемія, синонімія термінів, їх варіативність та дублетність зазвичай розглядаються як явища нетипові, як наслідок певної невпорядкованості, недосконалості термінологічної системи.

Відсутність будь-яких конотацій теж сприяє чіткості в зіставленні різномовних термінів, яке набуває найпростішої, найелементарнішої форми міжмовної відповідності, як, наприклад, у співвідношенні назв одиниць виміру в англійській мові: *meter, yard, volt, ampere, watt* та відповідних назв в українській мові: *метр, ярд, вольт, ампер, ватт*.

Ю.О. Жлуктенко акцентує свою увагу й на семасіологічному підході до зіставлення лексичних одиниць двох мов, що також ґрунтується на близькості їх значень. Оскільки значення слова відбиває відповідне поняття, яке є, у свою чергу, «зліпком» з реалій зовнішнього світу, семасіологічний підхід до певної міри збігається з ономасіологічним. Але, на відміну від останнього, метою якого є виявлення співвідношень у способах номінації понять у тій чи іншій мові, семасіологічний підхід цікавлять відповідності тільки на рівні змісту, тобто в обсязі та характері смислової структури слів, ієрархії їх співзначень (лексико-семантичних варіантів), стилістичних функцій та конотацій. «Емоційні та експресивні функції тісно прилягають до семантичних, – писав О.В. Бондарко, – тому що вони зумовлені насамперед семантичним змістом мовних одиниць і контексту», і тому їх можна вважати «особливою стороною семантичних функцій, узятих у їх ширшому розумінні» [5, 63].

Англійське слово *aspect* і українське *аспект* становлять еквівалентну міжмовну відповідність у значеннях «сторона, бік чогось; особлива точка зору; певне розуміння чогось» (порівняймо: *to consider the plan in all its aspects* – «розглянути план всебічно»). Але англійський відповідник має ширшу смислову структуру, до якої входять ще принаймні три співзначення: 1) вигляд, зовнішність: *to have a fierce aspect*; 2) сторона, на яку виходить будинок, вікно, двері: *to have a south aspect*; 3) грам. вид. Українське *аспект* – порівняно недавнє запозичення, тому в ньому смислова структура ще досить проста, мало розгалужена. Отже, англійське слово *aspect* співвідноситься не тільки з ним, а ще з цілим рядом інших українських відповідників [7, 6].

У 2004 році вийшов «Англо-русский словарь «ложных друзей переводчика»» К. В. Краснова / *English Russian Dictionary of "False Friends" by K.V.Krasnov*. Книга презентує словникові ряди «псевдодрузів перекладача», тобто англійських слів, які є подібними за звучанням до російських, проте мають інший зміст, наприклад, *academy* = училище (а не академія), *agitator* = мішалка (а не агітатор), *approve* = схвалювати (а не апробувати), *aspirant* = честолюбець (а не аспірант), *matrass* = лікарняне судно (а не матрац), *resin* = смола (а не гума) [14].

У 2006 році вийшов «Большой англо-русский, русско-английский словарь мнимых друзей переводчика» за редакцією

Олександра Пахотіна [18]. Він містить досить докладний перелік псевдодрузів перекладача та подібних слів, тлумачення деяких слів, наводить їх транскрипцію та іноді подає лінгвокраїнознавчу інформацію. Проте цей словник є передусім популярним довідниковим виданням. Вибір слів визначений у контексті традиційного розуміння псевдодрузів перекладача. Тут не подано словоформ, не приділено достатньо уваги комбінаториці. Окрім псевдодрузів перекладача, автор виокремлює ще й клас подібних слів, що означає, що концепт «псевдодрузів перекладача» є ширшим, ніж це видається на перший погляд.

З'явилися словники та довідники, автори яких інколи на свій розсуд і досить хаотично відбирали та своєрідно тлумачили деяких «псевдодрузів перекладача». У кіберпросторі можна знайти словники, реферати, статті, присвячені окремим аспектам концепту «псевдодрузів перекладача». Існують також портали перекладачів, де розміщуються, окрім інших слів, ще й названі «псевдодрузі». Це досить різноманітні «мозаїчні» ресурси, які, як правило, мають спонтанний та короткостроковий характер й існують у кіберпросторі лише впродовж певного проміжку часу.

Іноді явище «псевдодрузів перекладача» розглядається суто в контексті омонімії, як це робить Лідія Кіцила у своїй статті «Деякі теоретичні проблеми дослідження омонімії в слов'янському мовознавстві») [11, 159–166] та Олена Шаблій у дисертації «Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу» [24]. Проте, як уже зазначалося вище, насправді концептуальна система «псевдодрузів перекладача» значно ширша й виходить за межі однорідної лінгвістичної категорії.

Увесь цей матеріал також потребує осмислення. Зрештою, потрібно здійснити якнайретельнішу інвентаризацію наявного реєстру «псевдодрузів перекладача», доповнивши його новими елементами, а також максимально впорядкувати і систематизувати весь накопичений матеріал, що стосується перекладацьких труднощів усіх рівнів.

Проте часи змінюються, а отже, змінюються й реалії. Багато лінгвістичних явищ потребують нових підходів і тлумачень. Тепер створюється перший англо-український та українсько-англійський контрастивний словник перекладача, левову частку якого становитимуть «псевдодрузі перекладача». При його укладанні автори постали перед цілою низкою викликів.

Один з таких викликів полягає в тому, що сучасні двомовні словники мають переважно однобічну спрямованість – від одиниць вихідної мови до їх еквівалентів у мові перекладу [25]. Перспективнішим для контрастивного підходу до лексики різних мов міг би бути двосторонній словник, який з однаковим успіхом

обслуговував би носіїв і вихідної, і цільової мов. «Необхідність тримати в полі зору матеріал обох порівнюваних мов, звертати особливу увагу на розподіл кола близьких значень у групах слів, ніби в малих «системах», визначати функціонально-семантичну сторону варіантів значення – взагалі все те, про що писав Л.В. Щерба, має, на наш погляд, першорядне значення...», – відзначає В.М. Ярцева [25, 12].

По-різному вирішується також проблема, **що саме** слід брати за основу порівняння різномовних лексичних одиниць. Багато дослідників дотримується думки, що зручною спільною для обох мов опорою зіставних досліджень є семантичний план мови. Інші вважають, що основою для порівняння лексичних одиниць різних мов повинна бути їхня комунікативно-експресивна функція. Оскільки лексико-семантичні системи мов надзвичайно складні, багатомірні й різноаспектні, відношення між різномовними словами або номінативними словосполученнями бувають дуже різні. Через це питання про порівнюваність лексичних та комунікативних одиниць різних мов вирішується набагато важче, ніж аналогічна проблема фонетичного чи граматичного змісту.

Інші виклики пов'язані з певною еkleктичністю матеріалу, у зв'язку з чим даний словник набуває рис, притаманних багатьом зазначеним вище типам словників: такий словник є і лінгвістичним, і перекладним, і двомовним з ознаками тлумачного та енциклопедичного, він відбиває певні функціональні різновиди, інколи з погляду динаміки розвитку мови, містить загальноповживані слова та слова, що використовуються для спеціальних цілей, власні імена й аббревіатури. Принципи, які лягли в основу даного словника, можуть використовуватися при укладанні не лише англо-українських та українсько-англійських, а й при створенні інших двомовних чи багатомовних контрастивних словників, наприклад, французько-українських та українсько-французьких, німецько-українських та українсько-німецьких тощо.

Перша проблема, яку автори мають вирішити при укладанні таких словників, стосується так званих «псевдодрузів перекладача». Цей термін-метафора був уперше введений французькими лінгвістами Ж.Дерокіні та М.Кеслером у 1928 році у їхній праці “Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais” (« Псевдодрузі або пастки англійського лексикону»). [28]. Тоді цей термін позначав слова двох контактуючих мов, схожі за формою, але відмінні за семантикою. Це лаконічне визначення залишається актуальним, оскільки відповідає суті міжмовної омонімії, паронімії та інших споріднених із ними мовних явищ, проте сьогодні все, що з ними пов'язане, потребує

подальшої конкретизації та уточнень, глибшого й повнішого дослідження.

У сучасному українському мовознавстві та перекладознавстві існує ціла низка номінацій французького метафоричного виразу *faux amis du traducteur*, що отримав статус терміна. Наприклад, вислів *несправжні друзі перекладача*, що є калькою французького терміна, застосовується іноді як відповідний термін в українському перекладознавстві. Проте така словосполучка, на наш погляд, не має термінологічного звучання, особливо у контексті терміна-метафори. Дуже природно звучить *справжній друг* і штучним та дисгармонійним видається антонім цього словосполучення. Тим більше, що прикметник *несправжній* неповністю збігається за своєю семантикою з французьким *faux*. У даному випадку це французьке слово ближче до іншомовного запозичення «*фальшивий*», але останнє не поєднується з українським словом «*друг*». Крім того, французьке *faux* має і семантику «те, що становить певне відхилення щодо правильного, справедливого, точного» [32]. Можливо, саме це значення і стало «поштовхом» до використання згадуваного метафоричного словосполучення у французькій мові. У такому разі український вираз *хибні друзі перекладача*, що також використовується в українському перекладознавстві, точніше відповідав би смислові *faux amis*. Але, на наш погляд, словосполучення *хибний друг* не дуже вдалий з точки зору лексичної комбінаторики української мови ні в прямому, ні в переносному значенні. Хибною або помилковою може бути думка, погляд, точка зору тощо, але не буває хибних друзів. Не зовсім вдалим з тих же причин є використання словосполучення *удаваний друг перекладача*. Може бути вдовоною радість, щирість, дружлюбність або якість інше почуття, але ніяк не може бути вдаваним другом. У такому разі слід було б говорити «*той або та, хто вдає із себе друга перекладача*», а це вже ніяк не термін і не термінологічне словосполучення.

Натомість для позначення згадуваного поняття ми пропонуємо вживати термін-неологізм «*псевдодрузі перекладача*», яким ще 2002 року користувалася Олена Шаблій у своїй дисертації [24]. Грецький елемент «*псевдо*», що є перспективним і продуктивним для сучасного словотвору і термінотворення української мови, найповніше відповідає французькому *faux*, а складне слово *псевдодруг* не суперечить нормам українського словотворення і до того ж адекватно передає смисл французького *faux ami*. Термінологічність цього новотвору також не викликає сумнівів з точки зору української мови та її норм і правил. [пор., наприклад: 12, 168-169; 20, 669-670] До факту потенційного використання цього терміна в

перекладознавстві схвально ставляться опитані нами авторитетні філологи-україністи, що займаються словотвором.

Створення англо-українського та українсько-англійського контрастивного словника «псевдодрузів перекладача» викликано низкою причин.

Процеси глобалізації охопили всі аспекти життя людства, включаючи також і розвиток мови. На тлі глобалізації відбулися важливі події та зміни в Україні і світі. Це й об'єднання Німеччини, і розпад Радянського Союзу, і здобуття Україною незалежності та її входження до міжнародної спільноти, і розширення Європейського Союзу, і руйнування бар'єрів між цивілізаціями та відкриття кордонів, і звільнення засобів масової інформації від цензури, і комп'ютерна революція, й утворення всесвітньої мережі Інтернету. Усі вони супроводжувалися процесом активного запозичення величезної кількості іноземних слів – як вузьких термінів, так і широковживаних слів з інших сфер – культури, науки, мистецтва тощо. У цьому потоці запозичень, звісно, з'явилася і велика кількість нових елементів, що ввійшли до кола «псевдодрузів перекладача». Найбільший сегмент запозичених слів, асимільованих, одно- чи багатозначних, пов'язаний з англійською мовою.

Англійську мову справедливо вважають глобальною. Її сучасний статус та стан є водночас наслідком й інструментом глобалізації. Міжнародний туризм, супутникове мовлення, міжнародна преса та телебачення, міжнародні фондові ринки, багатонаціональні корпорації, міжурядові установи тощо створили ситуацію щоденних контактів для мільйонів англомовних людей, що призводить до поєднання, перехрещення або переключення мовних кодів. Такі емоційні аспекти, як історична лояльність, відданість та ін., змінилися на прагматичний та утилітарний раціоналізм. Якщо товар легше продати, використовуючи при цьому британську англійську, то нехай використовується її британський варіант. Якщо ж потрібна американська англійська мова, то нехай буде її американський варіант. Потрібно, щоб кожна конкретна комунікативна ситуація визначала вибір необхідної мови. Крім того, у Європі практично сформувався європейський варіант англійської мови, EuroEnglish, такий собі спрощений денаціоналізований гібрид, який використовується під час переговорів та при укладанні політичних й економічних угод.

Соціологи та економісти стверджують, що майбутній прогрес людства залежатиме від нового типу міжнародних відносин, посередниками у яких виступають такі міжнародні юридичні суб'єкти, як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Усі вони функціонують, використовуючи перш за все

англійську мову. Уявімо собі ситуацію, коли англійською мовою користуються французи, німці, поляки, бразильці, українці, китайці! У цьому контексті неабиякий інтерес становить процес створення різноманітних робочих та офіційних документів у міжнародних організаціях та об'єднаннях країн на кшталт Європейського Союзу. Отже, глобальною комп'ютерною мережею мандрують документи, які створюються, змінюються та редагуються різними людьми з різних країн та далеко неоднаковим рівнем володіння англійською мовою. Унаслідок цього з'являється документ, що рясніє, мов веселка, доповненнями, змінами, нотатками та посиланнями, колективним творцем якого одночасно є політики, економісти, вчені та всі інші причетні до цього документа фахівці з усіх країн-членів даної організації. Проте, хоча англійська і французька є, як правило, основними робочими мовами ЄС, рівним правом на вживання в усіх сферах комунікації користуються решта мов країн-членів: болгарська, грецька, данська, ірландська, іспанська, італійська, латиська, литовська, мальтійська, німецька, нідерландська, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, угорська, фінська, чеська, шведська та естонська. Отже, всі згадані труднощі при розробці та обговоренні тих чи інших документів у такій ситуації зростуть відповідно до кількості причетних до цього процесу мов.

Усі згадані фактори призводять до існування «паралельних світів», паралельних понять, хибних чи істинних тлумачень. Процеси глобалізації, безумовно, передбачають контакти між людьми та культурами. Контакти ж, у свою чергу, дуже часто пов'язуються з питаннями перекладу. Глобалізація мовного розвитку взагалі і англійської мови зокрема не спрощує, а, навпаки, ускладнює процес перекладу. Його проблеми створюють серйозні випробування для функціонування та розвитку мов на сучасному етапі, а також для спілкування в умовах сьогодення. А отже, і сама проблема «псевдодрузів перекладача» стає нині особливо актуальною.

Існують німецько-англійські, іспансько-англійські, французько-англійські, італійсько-англійські, угорсько-англійські, українсько-французькі, російсько-українські «псевдодрузі перекладача» тощо. Інакше кажучи, це явище поширюється на всі мови, що контактують при усному чи писемному спілкуванні.

Прикладами німецько-англійських «псевдодрузів перекладача» можуть слугувати зокрема такі. Німецькому слову *bald* в англійській мові відповідає слово *soon*, тоді як англійському *bald* відповідає німецьке *kahl* (нім.). Німецькому іменнику *Dom* відповідає англійський іменник *cathedral*, тоді як англійському *dome* у німецькій мові відповідає слово *Kuppel*. Німецькому *Gift* відповідає англійське *poison* (нім.), а ось його англійський омограф *gift* у

німецькій мові має відповідником *Geschenk*. Німецьке *winken* відповідає англійському *to wave*, у той час як подібне до німецького англійське слово *to wink* має відповідником у німецькій мові *blinzern, zwinker*. Німецьке *Handy* відповідає у британській англійській *mobile phone*, а в американському варіанті англійської мови - *cell phone*. Водночас англійському слову *handy* відповідає німецьке *greifbar*.

Серед іспансько-англійських «псевдодрузів перекладача» можемо виявити такі: значення іспанського слова *bizarre* відповідає англійському *brave* («хоробрий»), а англійське слово *bizarre* («дивний, ексцентричний») в іспанській мові передається словами *extraño, estrafalario*; іспанське слово *campo* співвідноситься з англійськими *field, the country (countryside)* («поле, сільська місцевість»), а фонетично подібне англійське *camping* еквівалентне іспанському *campamento*; іспанське *carpeta* передається в англійській мові як *type of table cover, file folder, briefcase* («покриття стола, папка, портфель»), тим часом як англійське слово *carpet* («килим») еквівалентне іспанському слову *alfombra*.

Наведені нижче приклади яскраво ілюструють випадок із французько-англійськими «псевдодрузями перекладача». Порівняймо слова *ado* (фр.) – *ado* (англ.): французьке слово *ado* англійською перекладається *apocope of adolescent – teen, teenager*, тоді як англійське слово *ado* синонімічне *agitation* («збудження; хвилювання, тривога»). Французьке слово *affaire* відрізняється від англійського *affair* тим, що *affaire* (фр.) означає «бізнес, справу, операцію, угоду, скандал», а *affair* (англ.) еквівалентне французькому слову *affaire* лише в сенсі «події» або «клопоту, занепокоєння». Англійське словосполучення *love affair* «любовний зв'язок» у французькій мові перекладається як *une liaison, une affaire d'amour* або *une aventure amoureuse*.

Італійсько-англійські «псевдодрузі перекладача» можуть бути представлені такими прикладами: *in realtà* (італ.) – *actually* (англ.) – *attualmente* (італ.) – *currently, nowadays* (англ.); *dipendenza* (італ.) – *addiction* (англ.) – *addizione* (італ.) – *sum* (англ.); *infastidito* (італ.) – *annoyed* (англ.) – *annoiato* (італ.) – *bored* (англ.); *calvo* (італ.) – *bald* (англ.) – *baldo* (італ.) – *enthusiastic* (англ.); *caserma* (італ.) – *barracks* (англ.) – *baracca* (італ.) – *shack* (англ.); *avvocato* (італ.) – *barrister* (англ.) – *barista* (італ.) – *barman* (англ.).

Вище ми навели приклади, що ілюструють, головним чином, випадки з лексико-семантичними «псевдодрузями перекладача», оскільки саме цього рівня найбільше стосується дане явище. Проте ми свідомі того, що воно може становити певні труднощі й усередині однієї з контактуючих мов (наприклад, внутрішньомовна омонімія чи паронімія, лексико-граматичні труднощі тощо) чи бути прихованим в

обох або навіть більше мовах, задіяних у процесі усного чи писемного спілкування, на рівні словосполучуваності, фразеології, пареміології, дискурсу тощо. Принагідно ми будемо звертати на це увагу і включати до словника ті ситуації, коли на тому чи іншому зі згаданих рівнів користувачеві двох або декількох мов загрожуватиме небезпека реально потрапити до перекладацької пастки.

Тепер перейдемо до самого визначення поняття, позначуваного терміном «псевдодрузі перекладача». На наш погляд, їх слід трактувати як різнорівневі елементи однієї мови (від фонетико-графічного до дискурсивного), які через подібність своєї графічної або фонетичної форми з елементами контактуючої мови чи внаслідок проведення будь-яких неправильних аналогій з цією мовою або міжмовної інтерференції з певними елементами мови перекладу можуть призводити до хибних кінцевих результатів, тобто до неправильного, неадекватного перекладу через спотворення смислу оригіналу з усіма можливими невтішними наслідками для адресата.

«Псевдодрузі перекладача» (англ. *false friends of the translator*, фр. *faux amis du traducteur*, нім. *falsche Freunde des Übersetzens*, італ. *falsi amici*, ісп. та порт. *falsos amigos*, угор. *hamis barátok*, польськ. *falszywi przyjaciele tłumacza*, чеськ. *falešni přátelé překladaatele*, рос. *ложные друзья переводчика* та ін.) є цікавим лінгвістичним феноменом. Вони спричинюють і, безперечно, викликатимуть певні труднощі при перекладі та в процесі використання іншої мови в якості інструмента мовної комунікації.

Користувачі англійської мови, що перекладають українською, можуть механічно перекладати англійське слово *accord* як *акорд*, *accurate* як *акуратний*, *anecdote* як *анекдот*, *compliment* як *комплімент*, *piston* як *пістон*. І навпаки, при перекладі з української мови на англійську слово *декада* могло б бути механічно перекладене як *decade*, *проспект* як *prospect*, *геніальний* як *genial*, *новеліст* як *novelist*, *ревізія* як *revision*, *вельвет* як *velvet*.

Користувачі французької мови, що перекладають українською, також можуть іноді передати *anecdote* як *анекдот*, а не як *коротка цікава, курйозна або пікантна історія*, слово *piston* як *пістон*, а не *поршень*, *accord* як *акорд*, а не *згода, узгодженість, гармонія*, *international* як *інтернаціональний*, а не *міжнародний*, *national* як *національний*, а не *державний*, *pigeon* як *піжон*, а не як *голуб* тощо. При перекладі з української на французьку дехто може перекладати *проспект* як *prospectus*, а не як *avenue*, *журнал* як *journal*, а не *revue* чи *régistre*, *артист* як *artiste*, а не як *acteur*, *ітерпрète*, *ревізія* як *révision*, а не *contrôle*, *vérification* чи *audit*, *вельвет* як *velvet*, а не як *velours de coton* тощо.

«Псевдодрузі перекладача» можуть створювати певні лінгвістичні проблеми, а інколи й ставати причиною небезпечних наслідків та нещасних випадків. Найвідоміший приклад у цьому зв'язку пов'язаний із катастрофою авіалайнера компанії Avianca в 1990 році. Рейс Avianca Flight 52 здійснювався за рейсом Богота – аеропорт Джона Кеннеді в Нью-Йорку через міжнародний аеропорт Хосе Марія Кордова в Меделліні, Колумбія. У четвер, 25 січня 1990 року, літак Боїнг 707-321В, зареєстрований як НК-2016, упав на селище Коув Нек, Лонг Айленд (Cove Neck, Long Island), поблизу Нью-Йорка. Вісім із дев'яти членів екіпажу та 65 із 149 пасажирів на борту загинули. Трапилося таке. У літака закінчувалося паливо, й оскільки дозвіл на посадку затримувався, екіпаж, для якого рідною була іспанська мова, попросив про "*priority*" *landing* (дослівно «пріоритетність при приземленні»). Справа в тім, що іспанське слово *prioridad* значить перш за все «вжиття термінових надзвичайних заходів», тоді як в англійській мові слово *priority* означає просто один із рівнів пріоритетності, проте не обов'язково сигналізує про необхідність уживати термінові негайні заходи. Оскільки ніхто з наземної диспетчерської служби не мав уявлення про серйозність ситуації й усі покладалися на мовну інформацію, то час затягнувся і в літака скінчилося паливо.

Окрім власне «псевдодрузів перекладача», доцільно включати до словника й багато інших слів та виразів, які викликають перекладацькі труднощі. Часто в контактуючих мовах та варіантах полінаціональних мов (британському, американському, австралійському варіантах англійської мови, французькій мові Франції, Бельгії, Швейцарії, Канади тощо) трапляються подібні або псевдоспоріднені слова, які ще називають псевдоасоціатами (*false cognates*). Вони мають спільну етимологію (або такою вона видається на перший погляд через хибні аналогії), але реалізують у кожній мові, чи варіанті мови, свої специфічні значення. Такі слова цілком природно вписуються в рамки проблематики псевдодрузів, оскільки також здатні спрямувати перекладача хибним шляхом у пошуках правильного варіанта перекладу.

Гарним прикладом такого плану можуть бути слова британського та американського варіантів англійської мови. Наприклад, іменник *aerial* у британському варіанті тлумачиться як "*a radio antenna to transmit or receive electromagnetic waves*", тоді як в американському це просто *antenna*. В обох варіантах мови це слово вживається також у формі прикметника: "*of, in or from the air, as in aerial photography*". Слово *bureau* у британській англійській є назвою різновиду письмового стола ("*a type of a writing table*", для обох варіантів мови воно має спільне вживання із семантикою «контора,

бюро» (“*a public office or government agency*”), а в американському варіанті реалізує також значення «комод (з дзеркалом)» (“*a type of chest of drawers*”).

«Псевдодрузі перекладача» існують, перш за все, у контексті лінгвістичної інтерференції. Дуже часто вони виникають тоді, коли два учасники комунікації розмовляють різними варіантами однієї мови. Таку проблему мав на увазі британський драматург Джордж Бернард Шоу, коли говорив, що Англія й Америка – це дві країни, що розділені спільною мовою (“*England and America are two countries divided by a common language*”). Наприклад, у британському варіанті англійської мови вираз *to "table" a motion* означає «внести до порядку денного», а в американському варіанті він має зовсім протилежне значення – «зняти з розгляду». У зв'язку з цим при створенні англо-українського та українсько-англійського контрастивного словника перекладача автори враховують варіативність англійської мови і включають до номенклатури словника британські та американські варіанти лексичних одиниць та, де це важливо, й інші можливі варіанти.

Каламбури з використанням «псевдодрузів перекладача» та подібних або псевдоспоріднених слів можуть бути особливо смішними, якщо одне з двох слів виявляється непристойним. Таке явище називається *casemphaton* (κακέμφοτον), що грецькою означає «непристойний натяк», «двозначний вираз». Наприклад, якщо адресант вимовляє *work of art* («витвір мистецтва»), адресат може почути *work of fart* (де *fart* означає «гази, які виходять зі шлунку», «пук»). Власне ці стилістичні прийоми, фігури мови, каламбури застосовувалися ще в античних комедіях і використовуються в сучасних комедіях, клоунадах, інколи низького штибу.

Поява «псевдодрузів перекладача» має кілька пояснень. З точки зору етимології, значення могли змінюватися, звужуючись чи розширюючись у процесі історичного розвитку мови. Наприклад, англо-саксонське слово *wīf* (*wife*) використовувалося для називання будь-якої жінки – заміжньої чи ні; слово *fugol* (*fowl*) позначало будь-якого птаха, а не лише птицю на фермі; слово *sōna* (*soon*) мало значення «негайно», а не «незабаром»; слово *fæst* (*fast*) означало «міцний, фіксований», а не «швидко». Усі ці слова є історичними «псевдодрузями перекладача».

Іншим джерелом «псевдодрузів перекладача» та подібних або псевдоспоріднених слів є запозичення. Якщо одна мова запозичувала певну лексему з іншої мови, то в мові, яка здійснювала запозичення, це слово могло змінювати своє значення або ж набувати інших значень. Слово *actual*, яке в англійській мові є синонімом *real* («фактичний, справжній»), має відмінні значення в інших

європейських мовах, де воно означає «поточний, сучасний, актуальний», як *aktuell* у німецькій мові та *actuel* у французькій). Такими ж «псевдодрузями» є *demand* в англійській мові та *demande* у французькій, *domanda* в італійській. Попри те, що всі вони мають спільне походження, відтінки їх значень різні. Ці французький та італійський гомологи (слова спільного походження) ніколи не пов'язувалися з поняттям «нагальна вимога», завжди використовуючись як назви звичайного прохання, клопотання, заяви, запитання, попиту тощо.

Іноколи «псевдодрузі» розвиваються самостійно й незалежно в різних мовах. Виникнення в мові омонімів викликано різними причинами. Унаслідок звукових змін може відбутися збіг раніше різних за звучанням слів. До появи омонімів може призвести запозичення іноземного слова. Омоніми з'являються, коли однакові за звучанням слова були запозичені певною мовою з різних джерел: *raid* – *рейд* («місце стоянки кораблів») – з нідерландської мови та *рейд* («військовий наскок у тил противника») – з англійської мови. Джерелом омонімів у певній мові може бути звуконаслідувальне походження одного з омонімів: наприклад, *шип* (від *шипіти*) та *шип* (колючка троянди). Найпродуктивнішим та історично найскладнішим фактором появи омонімів є розрив первинно єдиної семантики багатозначного слова: пор. *світ* («промениста енергія, світло») та *світ* («всесвіт»).

Складність цього чинника полягає в тому, що розрив, розходження значень, тобто втрата ними спільних семантичних елементів, зазвичай відбуваються поступово, а тому часом неоднаково трактуються в різних словниках: то як значення одного слова, то як омоніми. Пор.: *журавель* (птаха), *журавель* (елемент криниці) та *журавель* (народний танець). До речі, цікаву еволюцію має семантика відповідника згаданого слова у французькій мові. Тут, крім номінування журавля, слово *grue*, особливо у поєднанні з доповненнями, ще може використовуватися в цілій низці технічних термінів: позначаючи кран будівельний, підйомний, вантажопідйомний, суднобудівельний, ливарний, монтажний, пересувний тощо (всього понад 80 терміносполук [див. 21, 293-294]. Крім того, у французькій розмовній мові це слово використовується у значенні «повія», а у виразі *Sale grue!* є лайкою на кшталт «брудна сучка, брудна шльондра тощо». Принагідно слід зазначити, що це французьке слово утворює також фразеологізми *faire le pied de grue* («довго когось або чогось чекати, стоячи, наче журавель, на одній нозі») та *bayer aux grues* (букв. «здивлятися на журавлів» – «вештатися без діла», «ловити тав»).

Слово *bra* в шведській мові означає «гарний, добрий». В англійській мові *bra* є скороченою формою французького слова *brassière*, що означає «бюстгальтер». В англійському написанні *brassiere* виступає як «псевдодруг» французького слова, оскільки у французькій мові існує інша назва цього предмету жіночої білизни – *soutien-gorge*.

Оскільки омографи є словами з різними значеннями чи вимовою, проте з однаковим написанням, вони також можуть бути джерелом труднощів при перекладі. Лексема *bass* може використовуватися для називання окуня, американської липи, лика або ж (з відмінною вимовою) басу, низького тембру голосу; слово *bat* може бути позначенням елемента спортивного обладнання – бейсбольної бити – або ж тварини – кажана; слово *minute* означає щось дуже маленьке або ж одиницю часу – хвилину. Вирішальну роль у визначенні правильного значення відіграє, безумовно, контекст.

Функціонування «псевдодрузів перекладача» пов'язане також і з семантичними змінами.

У ситуаціях двомовності «псевдодрузі перекладача» часто набувають нового значення під впливом семантики, що вже існує в мові. Наприклад, португальське слово *humoroso* «примхливий» змінило свій референт в американському варіанті португальської мови на *humorous* «гумористичний, комічний» під впливом англійського «псевдодруга» *humorous* «гумористичний». Слово американського варіанта італійської мови *fattoria* змінило своє первинне значення «ферма» на користь «фабрика» під впливом фонетично подібного англійського слова *factory* (автентичне значення італійського слова *fabbrica* «фабрика»). Власне автентичне слово *fattoria*, фонетична адаптація слова американського варіанта італійської мови *farma* [36, 49], стало новим знаком для референта *farm* «ферма» (взаємно-однозначна кореляція між знаком та референтом; фоносемантичне узгодження).

Кількість, ступені розмежування та розподіл за частинами мови «псевдодрузів перекладача» є різними для різних пар, трійок чи інших груп мов. І в англійській, і у французькій, і в українській, і в російській, і в інших мовах «псевдодрузі перекладача» функціонують у межах різних частин мови: це можуть бути іменники, прикметники, прислівники, дієслова, числівники, вигуки. У багатьох випадках у ролі «псевдодрузів перекладача» виступають не окремі, поодинокі слова, а всі члени відповідних словотворчих гнізд. Як правило, хибні ототожнення відбуваються лише в сфері однакових частин мови, іменники асоціюються з іменниками тощо. Розходження ж у групах «псевдодрузів перекладача» реалізуються в понятійному змісті, реаліях, стилістичних особливостях та в лексичній сумісності. На

практиці всі ці розбіжності нерідко переплітаються. Розходження понятійного, предметно-логічного змісту хибно ототожнюваних слів викликані своєрідністю називання явищ, властивостей та відносин об'єктивного світу, характерних для семантики кожної мови. Гарним прикладом тут слугують інтернаціоналізми на кшталт таких слів, як *революція* (в англійській мові – *revolution*, у французькій – *révolution*), *демократія* (в англійській мові – *democracy*, у французькій – *démocratie*), *диктатор* (в англійській мові – *dictator*, у французькій – *dictateur*), що в кожній конкретній мові мають своє особливе семантичне та комунікативне навантаження, відбиваючи історичний досвід та систему цінностей.

Важливим для правильного розуміння значення слів є усвідомлення їхніх системних зв'язків. Наприклад, значення українського слова *роман* («великий за розміром і складний за побудовою прозовий (рідше віршований) оповідний твір художньої літератури, у якому широко охоплено події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів, їхня психологія, побут та ін.» [19, 876]) стає зрозумілим при протиставленні словам *повість*, *оповідання*, *новела*, *нарис*. У цьому випадку в основі зіставлення лежить діапазон охоплення подій та явищ і у зв'язку з цим – більша чи менша форма твору. Тимчасом англійське *romance* як літературознавчий термін є назвою прозового чи поетичного героїчно-пригодницького або романтично-любовного оповідання на протигагу *novel*, що означає «прозовий реалістичний побутовий (історичний, жанровий тощо) твір» (за основу зіставлення цих термінів взято рівень реалістичності, «приземленості» сюжету[1]).

При укладанні словника автори користувалися певними логіко-лінгвістичними категоріями, зокрема категоріями аналогії, подібності/відмінності, контрастності/контрастивності, компаративності, асиметрії мовного знака, враховували взаємовідносини між формою та змістом. Поняття аналогії є важливим для авторів при визначення схожості, подібності в цілому відмінних чи подібних слів, предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями. Інколи доводиться звертатися до поняття аналогії в логіці, коли аналогія є умовиводом, у якому від схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками. В умовиводах за аналогією знання, набуте при розгляді якогось об'єкта (моделі), переноситься на інший об'єкт, менш доступний для дослідження, менш наочний. Умовиводи за аналогією щодо конкретних об'єктів є гіпотетичними – правильність їх перевіряється подальшим дослідженням, широким лінгвістичним чи екстралінгвістичним контекстом. Аналогія в мовознавстві – це

зближення раніше неоднакових форм (словозміни, словотвору тощо) внаслідок поширення продуктивнішої моделі. Поняття контрастності/контрастивності маніфестуються в рамках комунікативної структури висловлювання та в контексті функціональних аспектів мови. Поняття контрасту пов'язане з різними елементами комунікативної ситуації – це може, наприклад, стосуватися асоціативної множини сутностей, на тлі яких розглядається одна конкретна сутність. Контрастивність передбачає те, що певна одиниця, яка перебуває у фокусі, виявляється більш прийнятною для комунікації, ніж будь-яка інша, в контексті наших фонових знань. Конкретне ім'я може мати різні «пакувальні» статуси (за термінологією У. Чейфа [22]). Категорія подібності пов'язана з тим, що явища та процеси називаються подібними, якщо за заданими характеристиками одного з них можна отримати характеристики іншого або ж вони можуть передбачати однаковість форми при різниці в розмірах тощо.

Нерідко площини цих категорій перетинаються в несподіваний спосіб і виникають «понятійні псевдодрузі перекладача». Наприклад, англійський бізнесовий термін *tax haven* означає «податкова гавань, податковий захисток/притулок – країна чи територія, які приваблюють юридичних або фізичних осіб низьким рівнем податків». Дуже часто замість терміна *tax haven* уживають термін *tax heaven* «податковий рай», що є помилкою історичного (з огляду на первісне значення слова, тобто «гавань, притулок») та асоціативного (з огляду на подібне звучання) характеру, проте помилкою усталеною вже настільки, що «помилковий» термін вживається як власне термін, в основі концепту якого лежить поняття захищеності та комфортності. Цей історичний та асоціативний зв'язок пояснює існування відповідного терміна вже з реалізацією семантичної компоненти «рай» в інших мовах, наприклад, у португальській – “*paraíso fiscal*” «податковий рай». Часом у мові можуть паралельно функціонувати обидва терміни.

Вивчення, систематизація та використання «псевдодрузів перекладача» перебуває у фокусі цілої низки лінгвістичних дисциплін. Так, «псевдодрузі перекладача» розглядаються в термінах семантики, прагматики, контрастивної лінгвістики, індоєвропеїстики, етимології, історичної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвістичної антропології, соціолінгвістики, стилістики різних мов (див. наприклад, бібліографію в [30]).

Сучасне викладання іноземних мов, а також теорії та практики перекладу не може не враховувати динаміку змін, що відбувається в лексичному масиві «псевдодрузів», під час навчання студентів. По-перше, у зв'язку з поширенням останнього часу в засобах масової

комунікації механічного запозичення багатьох англійських слів замість перекладу створюються сприятливі умови для помилкового вживання цих слів; по-друге, багато найновіших списків «псевдодрузів» насправді не є повністю коректними, бо вони часто не враховують зміни в мовах, різницю між британським та іншими варіантами мов; і, нарешті, необхідно зважати як на лінгвістичний, так і на екстралінгвістичний контексти. Багато застережень часто є абсолютними запереченнями, що спрощує реальну мовленнєву ситуацію. Наприклад, А. Пахотін стверджує, що “*puree*” не може стосуватися картопляного пюре, хоча англійські словники наводять словосполучення “*pureed potatoes*”, а “*persona*” не може перекладатися, як «персона», хоча це можливо не тільки для традиційного словосполучення “*persona non grata*”, а й при перекладі сучасної літературознавчої термінології, як, наприклад, у назві відомої книги Каміль Палія “*The Sexual Persona*”. Багато словників виступає проти перекладу слова “*partisan*” як «партизан», хоча у певному контексті це абсолютно виправданий переклад. Навпаки, рекомендоване слово “*guerrilla*” у сучасному контексті війни з тероризмом взагалі не вживається. Натомість поширеним є слово “*rebel*” «вояк», хоча, по суті, це особа, яка веде партизанську війну.

Отже, створення англо-українського та українсько-англійського словника, який включає неологізми, враховує різні контексти вживання слів, а також відмінність значення і використання різних граматичних форм одного слова, спрямоване на надання практичної допомоги викладачам і студентам під час вивчення цих мов та перекладу.

Кожен словник характеризується певною концепцією, яка стосується типу, обсягу словника та лексикографічних параметрів, тобто відбору слів та їх різних аспектів. Концепція словника імпліцитно вбудована в саму структуру словника та експліцитно роз’яснюється у вступній статті до цього словника. Відображення різних лексикографічних параметрів у конкретному словнику визначається специфікою мови, лексикографічних традицій відповідної країни, типом та призначенням словника, а також особливостями метамови та поглядами конкретних лексикографів. Кожен параметр словника має певну типологію алгоритмів, за допомогою яких лексикографи визначають свій вибір.

Словникова стаття, що відбиває мікроструктуру словника, у своїй типовій формі репрезентує певне «рівняння» між знаком, який роз’яснюється, та власне роз’ясненням. При побудові словникової статті автори англо-українського та українсько-англійського контрастивного словника перекладача керувалися також принципами

раціональності, компактності та графічної привабливості. Словникові статті мають такий вигляд:

А. Стаття англо-українського словника:

GENERAL, GENERALIA, GENERALISM, GENERALISSIMO, GENERALITY, GENERALISE, GENERALIZE, GENERALISATION, GENERALIZATION, GENERALLY

general I *n* 1) звання, або чин вищого командного складу, **генерал**; ~ of the Army *амер* генерал армії; Brigadier- ~ бригадний генерал; Major - ~ генерал-майор; lieutenant - ~ генерал-лейтенант; Colonel - ~ генерал-полковник; G.-in-Chief головнокомандуючий; 2) видатний воєначальник, стратег, тактик, полководець, а bad/outstanding ~ поганий/ видатний стратег; 3) *церк* глава ордену; 4) більшість, the ~ народ.

general II *adj* 1) загальний; ~ education загальна освіта; ~ meeting загальні збори; ~ pardon загальна амністія; 2) широкий, повсюдний; ~ release *кін* широкий прокат; 3) поширений; загальноприйнятний; звичайний; as a ~ rule як правило, звичайно; in a ~ way звичайним способом; 4) неспеціалізований; ~ store універсальний (неспеціалізований) магазин; ~ farming неспеціалізоване сільське господарство; 5) розпливчастий; неточний; загальний; ~ impression загальне враження; 6) головний, **генеральний**, центральний; **генеральський**; ~ government центральний уряд (*на противагу місцевому, федеральному*); G. Manager, Director G. Генеральний директор; G. Commanding Officer командуючий, командир з'єднання; ~ headquarters ставка, головне командування; G. Staff генеральний штаб; body of ~ officers генералітет; G. Assembly Генеральна Асамблея; in ~ взагалі, загалом; in the ~ в основному; in ~ terms в загальних рисах.

generalia *n pl* 1) загальні принципи; 2) енциклопедична література; загальна література.

generalism *n* загальне твердження; загальне місце.

generalissimo *n ital* генералісімус.

generality *n* 1) твердження загального характеру; 2) *pl* загальні місця; непевність, невизначеність; the ~ of a conclusion невиразність висновку; 4) загальність; придатність до всього; 5) (the ~) більшість, більша частина.

generalization *n* 1) узагальнення; загальне правило.

generalise, generalize *v* 1) узагальнювати, робити загальні висновки; 2) надавати невизначеності; говорити непевно; 3) поширювати, впроваджувати у загальний ужиток.

generally *adv* 1) звичайно, як правило; 2) взагалі, загалом; ~ speaking загалом кажучи; 3) широко, повсюдно; у більшості випадків, здебільшого.

Б. Стаття українсько-англійського словника:

АКТ, АКТИВ, АКТИВАЦІЯ, АКТИВІЗАЦІЯ, АКТИВНИЙ, АКТИВНІСТЬ, АКТИВНО

акт *ім ч* 1. дія, вчинок **act**; піратський ~ act of piracy; ~ агресії (тероризму) act of aggression (terrorism); ~ насилля act of violence; 2. протокол statement; report; скласти ~ (про) to draw up a statement (on); ~ про нестачу statement of shortage; ~ інспекції inspection report; 3. офіційний документ act; certificate; *дипл.* instrument; ~ ревізії certificate of audit; ~ технічного огляду inspection certificate; юридичний ~ act of law; установчий ~ constituent act/instrument; заключний ~ final act; державний ~ state act; ~ про капітуляцію act of capitulation; ~ громадського стану act of a civil status;

4. *jur deed*; ~ відчуження deed of conveyance; обвинувальний ~ (bell of) indictment; 5. *teamp act*; драма на три ~и a three-act drama; другий ~ Act Two.

актив ч 1. *збірн* найбільш ініціативна частина організації, колективу leading officials *pl.*; the **activists** *pl.*; the **most active members** *pl.*; партійний (профспілковий) ~ leading officials of the Party (Trade Union); the most active members of the Party organization (of the trade union); 2. *фін* частина господарського балансу, майно assets *pl.*; ~ і пасив (балансу) assets and liabilities; довготермінові ~и long-term assets; заморожені ~и frozen assets; універсальні резервні ~и composite reserve assets; неліквідні ~и risk assets; 3. *лінгв* дійсний стан active; 4. *перен.* переваги, досягнення, надбання achievement.

активація, активізація *ім ж техн* активація, активізація, перехід з недіяльного стану в діяльний **activation** making an electrical system or chemical process start working;

активний *прикм* 1. енергійний, діяльний; **active**, energetic; proactive; ~ прихильник реформ an energetic supporter of reforms; вести ~ спосіб життя to lead an active life; ~і види спорту active sports; ~а позиція proactive position; ~ підхід proactive approach; 2. *військ* active, aggressive; ~а оборона aggressive defence; ~а кампанія проти чогось an aggressive campaign against smth; ~а протиповітряна оборона active air defence; ~ ретранслятор *radio* active repeater; ~ супутник зв'язку active satellite; ~а ділянка польоту (ракети) boost phase; 3. *спец* здатний вступати в реакцію active; 4. *лінгв* active; ~ словник active vocabulary; ~ стан active voice; 5. *фін*: ~ баланс favorable balance.

активність *ім ж* 1. енергійна діяльність **activity**; період найбільшої ~ості time of full activity; висока ~ high (bustling) activity; знизити ~ to become less active; to scale down one's efforts; ~ на фондовій біржі intense activity (active trading) at the stock market; 2. *спец* здатність до реакції, взаємодії з чим-небудь activity; корозійна ~ corrosivity.

активно *присл* **actively**; aggressively; Минулого року я дійшов висновку, що хочу змінити роботу, але тільки недавно почав ~ її шукати. I decided I wanted to change my job last year but I've only recently started actively looking for one; Компанія ~ займається новими можливостями підприємництва. The company is aggressively pursuing new business opportunities. Ми ~ займаємося цим варіантом. We are aggressively pursuing this option.

Особливості представлення словникової статті в контрастивному словнику нового типу можна сформулювати таким чином:

Поряд з очікуваними відмінностями у самому складі гасел, а також у характері використаного у словниковій статті ілюстративного матеріалу (починаючи від подачі мінімальних лексичних контекстів, що ілюструють особливості вживання слова вихідної мови, зокрема в разі існування відмінностей співвідносних уживань у другій мові семантичного, граматичного чи стилістичного характеру; наявності ширших контекстів у вигляді коротких речень, коли виникає нагальна потреба показати специфіку мовного уживання, і завершуючи відсутністю прикладів, які б демонстрували комбінаторні можливості реєстрового слова, що цілком виправдано за умови відсутності розбіжності у валентності лексеми-гасла та співвідносного слова іншої мови), особливістю пропонованого словника є формування словникової статті за гніздовим способом.

У лексикографії склалася традиція використання в якості гасла одного слова, що демонструють практично всі типи словників – лінгвістичні, вузькоспеціальні чи енциклопедичні. Щодо останніх, як

і вузькоспеціальних, які витлумачують слово, співвідносячи його з науковим поняттям або ж реалією, то при прискіпливому підході така практика є цілком виправданою. Лінгвістичні словники також послуговуються цим способом однослівного представлення статті, що зумовлено передусім розгалуженою семантичною структурою переважної більшості слів. Лексикографія, яку, як і переклад, можна вважати основними рушіями розвитку мовознавства, безумовно сприяла виникненню і закріпленню атомістичного підходу до мовних явищ. У свою чергу, цей атомізм закріплював подальші лексикографічні розробки з їх орієнтацією на ізольоване слово.

Винятком з цього правила стали спеціальні морфемні (морфологічні) словники, які ставлять за мету зосередитися на власне мовних стосунках і представити словниковий склад у взаємозв'язках, демонструючи й унаочнюючи в такий спосіб один з основних шляхів створення нових номінацій та розширення словникового складу мови. Було б несправедливим не згадати елементів використання гніздового способу в тлумачних словниках (Collins, Longman, etc), які в рамках словникової статті роблять посилання на похідні, а також кращі словники з труднощів перекладу (пор. словник Палажченка), котрі, хоч і не системно, подають словникову статтю у вигляді не автономного, окремо взятого слова, а представляють цілий деривативний ряд. Застосування принципу гніздового способу в словнику Палажченка [18] через його спорадичність навряд чи можна визнати за усвідомлений підхід, але саме через це, зважаючи на видатний перекладацький хист і досвід автора, маємо переконливий аргумент щодо корисності й необхідності залучення гніздового способу в словниках такого типу.

Гніздовий спосіб представлення та аналізу мовного матеріалу цілком зрозуміло здобув своїх прихильників серед дериватологів, які ставлять за мету виявити не лише тонкі й специфічні мовні механізми, наявні в морфологічній системі мови (зокрема ті, що стосуються закономірностей моделювання похідних, а саме: аналізу формальних особливостей та виявлення правил утворення похідних за певними словотвірними моделями), а й з'ясувати аспекти словотвору, що якнайтісніше пов'язуються з процесами мовленнево-когнітивної та пізнавальної діяльності людини.

Гніздовий спосіб має своїх прибічників також серед етимологів. Етимологічний словник української мови в 6 томах продемонстрував його ефективність в етимологічних розвідках, а теоретичне обґрунтування його доцільності було здійснене О.С.Мельничуком у ряді його публікацій [15-156]. Подальший розвиток використання деривативного ряду для етимологічних досліджень знайшло у працях Т.О.Черниш, яка успішно застосувала його для реконструкції ряду

пізнавально важливих частин лексичного складу праслов'янської мови [23].

Використання гніздового способу в контрастивному словнику зумовлено кількома обставинами. По-перше, уже в самій практиці перекладу нерідко доводиться слово, належне до однієї частини мови, передавати за допомогою морфологічно пов'язаного з ним слова. По-друге, слова, що належать до одного деривативного ряду, далеко не завжди мають співвідносні з основним твірним словом значення, тобто смислові та семантико-дериваційні зв'язки не є абсолютно точно модельованими, оскільки велика частина запозичень входила поодинокими, деривативно ізольованими словами, а співвідносні похідні чи твірні підключалися до них у різні історичні періоди. Це означає, що розходження в лініях семантичного розвитку, а отже, і в самій синхронно існуючій структурі значень, може становити окремі труднощі для перекладача. По-третє, слід мати на увазі, що похідні мають модельований характер, вони не існують як окремі лексеми в структурах мозку, і для людини, яка розмовляє нерідною мовою, на певному етапі притаманні ті ж особливості мовної діяльності, як і для носія рідної мови. Отже, не варто скидати з рахунку вплив не лише рідної мови, у якій є співвідносне запозичення, а й іррадіацію, перенесення непритаманних значень на похідні.

По-четверте, такий спосіб презентації матеріалу дає реальну картину міри входження запозичених слів у систему мови-реципієнта, що дозволяє глибше усвідомити роль деривативних та семантичних процесів у кожній окремо взятій мові.

Реалії сьогодення наводять нас на думку, що перекладач, носій декількох мов, ризикує потрапити у пастку третьої чи четвертої мови, якими він володіє, а отже, існує реальна необхідність укладання багатомовних контрастивних словників перекладача, які б передбачали потенційні перекладацькі пастки у тій чи іншій мові. Наприклад, для українського користувача варто було б укласти не тільки англо-український та українсько-англійський контрастивний словник, але й англо-франко-німецько-іспансько-український та українсько-англо-франко-німецько-іспанський контрастивні словники перекладача. Це має стати пріоритетом для майбутніх зіставних студій лексики та семантики згадуваних мов. Крім того, світ дуже швидко змінюється, з'являються нові реалії, контакти безкінечно оновлюються, і з'являються нові друзі та псевдодрузі, і словники «псевдодрузів перекладача» потрібно регулярно поновлювати.

Література

1. Акуленко В.В. Англо-русский и Русско-английский словарь «Ложных друзей переводчика»// Акуленко В.В.. – М.: Сов. энциклопедия», 1969. - 383 с.
 2. Бодуен де Куртене, Ян. Декілька загальних завваг щодо об'єктивної та суб'єктивної окремішності “України” з мовного, племінного, національного й державного погляду // Бодуен де Куртене, Ян // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. — Харків, 2002. — Т. 9. — С.315-330.
 3. Бодуен де Куртене, Ян. «Українське питання» з позанаціональної точки зору. // Бодуен де Куртене, Ян // Тимошенко П.Д. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови, - [К., 1961](#) - Ч. 2. - С. 241-245.
 4. Бодуен де Куртене, Ян. Плятонічний панславизм // Бодуен де Куртене, Ян // Літературно-Науковий Вістник, 1904, р. VII, т. XXV, [відділ] III. - С. 32-46.
 5. Бондарко А.В. Понятийные категории и языковые семантические функции в грамматике// Бондарко А.В.//Универсалии и типологические исследования. М.: Наука, 1974 – С. 54-80.
 6. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. М.; «Русский язык», 1978.– 479 с.
 7. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрактивної лексикології/ / Жлуктенко Ю.О. // Мовознавство, - 1989. - № 6 (138) – К.:«Наукова думка» - С.3-8.
 8. Жлуктенко Ю.О. Контрастивні аспекти терміносистем і науковий переклад / / Жлуктенко Ю.О. //Рец. На Цитрина Ф.А. Терминология и перевод: к основам сопоставительного терминоведения. – Львов: Изд-во при Львов. ун-те. 1988 – 158 с.
 9. Жлуктенко Ю.А. Критерии эквивалентности при контрастивном анализе языков // Жлуктенко Ю.А. // Новые тенденции в изучении грамматики романских и германских языков. – К.Ж Изд-во при КГУ ИО «Вища школа», 1981. – С. 6-13
 10. Жлуктенко Ю.А. Интернационализмы в процессах соприкосновения языков // Жлуктенко Ю.А. // Интернациональные элементы в лексике и терминологии , Под ред. В.В. Акуленко. - Харьков, 1980. С.47-61
 11. Кіцила, Лідія Деякі теоретичні проблеми дослідження омонімії в слов'янському мовознавстві // Кіцила, Лідія // Проблеми слов'язознавства, 2000. - Вип. 51.- С.159–166
 12. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі.Монографія. // Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008 – 336 с.
 13. Коптілов В.В. Міжмовні омоніми і питання перекладу.// Коптілов В.В. // Вісник Київського Університету: серія філології 2.5 - С. 91-94
 14. [Краснов, К.В.](#) Англо-русский словарь "ложных друзей переводчика"// [Краснов, К.В.](#). - М.: Эра, 2004 – 80 с.
 15. Мельничук О.С. Етимологічні розвідки. 4. Праслов'янське *mogiti «могти». // Мельничук О.С.// Мовознавство. – 1980. –№6. – С.44-55
- 15а.** Мельничук А.С. Проблематика реконструкции в сравнительно-историческом языкознании. // Мельничук А.С.// Актуальные

- вопросы сравнительно-исторического языкознания. – Л.: Наука, 1989. – С.21-35
- 15** Мельничук А.С. Вопросы реконструкции лексического сосыва праязыков // Мельничук А.С.// Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Лексическая реконструкция.. Реконструкция исчезнувших языков.. – М.: Наука, 1991. – С.5-14.
16. Лингвистический энциклопедический словарь. Ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990 - 682 с.
17. Палажченко П Мой несистематический словарь (Из записной книжки переводчика) . // Палажченко П.// – 6-е изд., стереотип. – М.: Р.Валент, 2006 – 304 с.
18. Пахотин А.И. Большой англо-русский, русско-английский словарь мнимых друзей переводчика // Пахотин А.И. - М.: Издатель Карева, 2006 -304 с.
19. Словник української мови. Київ, т. I-XI -К.: «Наук. думка», 1970-1980 .
20. Український орфографічний словник (за ред. В.М.Русанівського). - К.: Довіра, 2006 – 940 с.
21. Французско-русский технический словарь / Болтин А.А., Воропаев Н.Д., Горбунов А.В. и др. – М.: Рус.яз., 1985.- 592 с.
22. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения// Чейф У //Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1982 – С. 277-354.
23. Черниш Т.О. Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні // Черниш Т.О. – К.: Київський нац. Університет ім. Тараса Шевченка. Інститут філології, 2003. – 480 с.
24. Шаблій, Олена Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) // Шаблій, Олена // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002.
25. Ярцева В.Н. Контрастивная лингвистика // Ярцева В.Н. - М., 1980 – С.11-12.
26. Crystal D. The English Language // Crystal D. - London: Penguin Books, 1988 - 288 p.
27. Crystal D. The Cambridge Encyclopaedia of the English Language // Crystal D.- Cambridge: Cambridge University Press, 1995 - 489 p.
28. Derocquigny Jules, Kœssler Maxime Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais .// Derocquigny Jules, Kœssler Maxime. –Paris: Vuilbert (1928) 1964 - XXVI, 387 p.
29. Dictionary of English Language and Culture. Longman, 1992 - 1528 p.
30. Chamizo-Dominguez, P.J. Semantics and Pragmatics of False Friends //Chamizo-Dominguez, P.J.- New York: Routledge, 2008 - 186 p.
31. Fabián Zsusanna Falsi amici tra italiano e ungherese // Fabián Zsusanna// Tima Renáta (ed.): Kapcsolatok. Tanulmányok Jászay Magda tiszteletére, Budapest, Ibisz, 2002- S. 81-89
32. Le Grand Robert de la langue française. – 2006/2006. – Le Robert/Seger. Windows TM
33. Longman Dictionary of Contemporary English. New Edition. - London: Pearson-Longman, 2006 - 1949 p.

34. McCrum, R., Cran, W., MacNeil, R. The Story of English // McCrum, R., Cran, W., MacNeil, R.- London: Faber and Faber: BBC publications, 1986 - 384 p.
35. Walter Hentriette Les « faux amis » anglais et l'autre côté du miroir. // Walter Hentriette // La linguistique.– Paris : PUF, 2001/2, 37 – S.101-112
36. Weinreich, U. Languages in Contact // Weinreich, U.- New York, 1953 - 148 p.
37. http://en.wikipedia.org/wiki/False_friend

Левову частку першого англо-українського та українсько-англійського контрастивного словника перекладача, який наразі створюється, становлять «псевдодрузі перекладача». При укладанні словника автори постали перед цілою низкою викликів, пов'язаних з певною еклектичністю матеріалу, у зв'язку з чим даний словник набуває рис, притаманних лінгвістичним, перекладним, двомовним словникам з ознаками тлумачного й енциклопедичного, він відображає певні функціональні різновиди, іноді з погляду динаміки розвитку мови, містить загальноновживані слова та слова, що використовуються для спеціальних цілей, власні імена та аббревіатури. Принципи, які лягли в основу даного словника, можуть використовуватися при укладанні не лише англо-українських та українсько-англійських, але й французько-українських та українсько-французьких словників, німецько-українських та українсько-німецьких, іспансько-українських та українсько-іспанських словників, а також при укладанні інших двомовних чи багатомовних контрастивних словників.

Ключові слова: *контрастивний словник, «псевдодрузі перекладача», глобалізація, переключення кодів, псевдо-асоціати, лінгвістична інтерференція, семантичні зміни, аналогія, контрастивність, зіставність, асиметрія мовного знака, гніздовий спосіб*

Львиную часть первого англо-украинского и украинско-английского контрастивного словаря переводчика, который сейчас разрабатывается, составляют «ложные друзья» переводчика. При составлении словаря авторы столкнулись с рядом проблем, связанных с некоторой эклектичностью материала, в связи с чем словарь приобретает черты, характерные для лингвистических, переводных, двуязычных словарей с чертами толкового и энциклопедического, он отражает определенные функциональные варианты, иногда с точки зрения динамики развития языка, содержит общеупотребительные слова и слова, которые используются для специальных целей, имена собственные и аббревиатуры. Принципы, которые легли в основу данного словаря, могут использоваться при составлении не только англо-украинских и украинско-английских, но и французско-украинских и украинско-французских, немецко-украинских и украинско-немецких, испанско-украинских и украинско-испанских словарей, а также при составлении двуязычных или многоязычных контрастивных словарей.

Ключевые слова: *контрастивный словарь, «ложные друзья» переводчика, глобализация, переключение кодов, псевдо-ассоциаты, лингвистическая интерференция, семантические изменения, аналогия, контрастивность, сопоставительность, асимметрия языкового знака, гнездовой способ*

False friends of the translator constitute the lion's share of the first English-Ukrainian and Ukrainian-English Contrastive Dictionary for Translators and Interpreters being currently created. While compiling the dictionary the authors faced a number of challenges related to a somewhat eclectic nature of the data, due to which the dictionary has acquired the features of a linguistic, translation, bilingual dictionary of an explanatory and encyclopedic nature; it reflects functional units sometimes in the context of language development, contains general usage words and words for specific purposes, proper names and acronyms. Principles supporting this dictionary may be used for compiling not only English-Ukrainian and Ukrainian-English Dictionaries, but also French-Ukrainian and Ukrainian-French, German-Ukrainian and Ukrainian-German, Spanish-Ukrainian and Ukrainian-Spanish Dictionaries, as well as for compiling other bilingual or multilingual contrastive dictionaries.

Key words: contrastive dictionary, false friends of the translator, faux amis du traducteur, falsche Freunde des Übersetzens, falsi amici, falsos amigos, globalization, code switching, false cognates, linguistic interference, semantic change, analogy, contrastive studies, comparative studies, asymmetry of linguistic sign, cluster method